

Ritoók Zsigmondtól búcsúzó

*Omnes eodem cogimur, omnium
versatur urna, serius ocius
sors exitura et nos in aeternum
exsilium impositura cumbae.*

(Horatius, Carminum II, 3., 25-28.)

A gyász mélyen személyes ügy. A veszteség, amelyet a szeretett ember elvesztése nyomán átélünk, négy fal közé zárt magányt követel. Itt, ebben a magányban lehet felidézni az életünkből immár örökre hiányzó mosolyát, szereteteli, netán feddő pillantását, hangját – a lényét, úgy, ahogyan én láttam és értettem őt, ahogyan én ismertem talán csak nekem megmutatkozó egyéniségét. De most kilépek ebből a saját-gyászból, mert Ritoók Zsigmond fájdalmas, ugyanakkor végtelenül megtisztelő végakarátát teljesítenem kell. Hiszen amikor lányától, Judittól megtudtam, hogy Zsigmond Dávidházi Péter mellett engem kért fel búcsúztató beszédének megtartására, az Ókortudományi Társaság, az ókortudomány hazai művelői, RZs tanítványai, kollégái és barátai nevében is megszólítva éreztem magam.

Megpróbálok tehát összeszedni néhány, Vele kapcsolatos gondolatot, emlékforgácsot Önök előtt, akik jelenlétükkel megtisztelték Ritoók Zsigmond, *Zsigmond* utolsó útját – kinek-kinek Tanár úr, elnök úr (hiszen az Ókortudományi Társaság elnöke volt 1991-1997 között, 1996-1999 között pedig az MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályát vezette), professzor úr (ez utóbbi megszólítást, csak úgy, mint SzJGy, nem szerette, feleslegesen alázasnak tartotta).

Azt kérte, röviden beszéljek. Pályaképet tehát ne várjanak tőlem; eljövendő generációk tudomány- és kultúrtörténészeinek, klasszika-filológusainak feladata lesz tudósi, tanári, tudományszervezői, akadémikusi életpályáját leírni, az Őt megillető helyet kijelölni a magyar és egyetemes klasszika-filológia történetében.

Közüggé a gyász akkor válik, ha az, aki már nincsen velünk, olyan hatással volt a világra, amely messze túlterjed családon, szűkebb, vagy tágabb baráti és szakmai körökön, város- és országhatárokon. Nagy tudósok, művészek életműve, alkotásai, emberi tartásuk örök időkre bevésődnek emlékezetünkbe. Létük és életművük *aere perennius* – hogy Ritoók Zsigmond egyik, szívének kedves költőjét, Horatiust idézzem. Ritoók Zsigmond halála, hiánya, meggyászolása közügy.

Emberpróbáló történelmi korszakban volt - majd'száz éven át! – volt a tiszta morál, az emberi tisztesség és a szakmai igényesség felemelő példája. Már csak ezért is *dolgunk van vele*, nekünk is, az utánunk jövőknek is: elemezni, értelmezni és megérteni kell tudományos teljesítményét, jó lenne ellesni és hasznosítani pedagógiai módszereit, emberi tartásához pedig nap mint nap mérni kellene magunkat.

A szűkre szabott időkeret lehetetlenné teszi, hogy beszéljek az Opus Magnum-okról – hosszú a lista, a *Görög énekmondók*-tól a *Poétiká*n, a *Görög kultúra aranykorá*n és a *Görög zeneesztétiká*n át a *Homéros Magyarországon*-ig -, mindössze egyetlen, számomra annak idején a reveláció erejével ható tanulmányáról szeretnék megemlékezni.

Ő tartotta Marót Károly akadémiai emlékbeszédét 2001-ben. Ebben a 22 oldalas, művelődéstörténeti, kultúrtörténeti és filológiai remeklésben, mint cseppben a tenger, benne van minden, ami Ritoók Zsigmondot oly nagy tudóssá tette. Bámulatos anyagismeret, amely messze túlterjed az adott téma, jelen esetben Marót Károly Homérosz-kutatásainak ismertetésén és értékelésén, példamutató kutatómódszertan alkalmazása, nem utolsó sorban pedig élvezetes stílus – én a tanulmány minden mondatát úgy olvastam, mint egy izgalmas krimi. R.Zs. lépésről-lépésre fejtette fel és a legapróbb részlettanulmányokig leásva rakta össze Marót Károly Homérosz-kutatói életművét, egy nagy tudós múltjának, mi több, életének szinte minden fontos mozzanatát feldolgozva. Nem utolsósorban pedig Ritoók Zsigmond ebben az *emlékbeszédben* úttörő módon szinkronban láttatta a kor hazai és európai tudománytörténetét, gondolkodás- és művészettörténetét.

Íme egy rövid idézet a fentiek alátámasztására: „*A 19. század nyolcvanas éveinek közepe valahogyan a magyar szellemi élet kiemelkedő személyiségeinek bő termését hozta: 1883-ban született Babits, Juhász Gyula és Szekfű Gyula, 1884-ben Balázs Béla, 1885-ben Lukács György, Fülep Lajos, Kosztolányi, Kuncz Aladár és Eckhart Ferenc, 1886-ban Tóth Árpád, Polányi Károly.*” Egyenként, külön-külön persze, hogy ismerjük ezeket a nagy neveket, talán még a hozzájuk kapcsolódó évszámokat is, de kinek jut eszébe egységes, tudománytörténeti táblóvá összerakni ezt az amúgy akár száraznak is nevezhető adathalmazt? Ehhez kellett Ritoók Zsigmond - hihetetlen érzéke, és persze enciklopédikus tudása, hogy meglássa a szélesebb összefüggéseket, és e tanulmányában továbbgondolásra érdemes korrajzzá kerekítse az eredetileg egyetlen tudós életpályájának felvázolását.

Hasonló típusú remekmű a Ponori-Thewrewk Emil-életrajz (1995), vagy a „*Homér és Ossian*” – *Ósszel*-tanulmány (Arany János 200., 2017), és mindmáig őrzöm előadás-jegyzeteimet, amelyeket az Ókortudományi Kutatócsoportban 1972-1976 között Wilamowitz-Moellendorff-ról és Karl Reinhardt-ról tartott előadásairól készítettem.

Nem tudok erre jobb kifejezést, mint hogy az ő „tudós-portréi” (ahogy szerényen nevezte őket, amikor rákérdeztem ezeknek a tanulmányainak a műfajára) és

emlékbeszédei kutatásmódszertani alapvetések, amelyek egybegyűjtve, megfelelő elemző tanulmány/tanulmányok kíséretében legmagasabb szintű kézikönyvvé lesznek, nemcsak klasszika-filológusok számára; íme, egy a sok feladat közül, amelyet az eljövendő korok Ritoók-kutatóinak el kell végezniük.

Innen már csak egyetlen lépés, hogy megérkezzünk életműve egyik fő területére: „*A 19. sz. végén a tudományban – a fizikától a lélektanig - a történeti szemléletet kezdte felváltani a leíró megközelítés, a rendszerszemlélet. Az ókortudománynak ezen belül megvoltak a maga külön nehézségei: elvesztette az egésznek a látását, és elvesztette a kapcsolatot a maga kora problémáival, kezdett a nem-szakmabeliek számára érdektelenné válni.*” Nem folytatom, az egész tanulmányértékű Marót-emlékbeszéd radikális állásfoglalás a 20. század hazai klasszika-filológiatörténetét végigkísérő, (emblematicusan Kerényi Károly, illetve Moravcsik Gyula nevével fémjelezhető) vitában – vagyis hogy egyetemes, Európára, a világra nyitott, vagy bezárkózó, magyarság-központú ókortudományt műveljünk inkább?

Oly fontos volt Zsigmondnak e kérdés, hogy utolsó nagy monográfiájában, a *Homéros Magyarországon*-ban (2019) – ekkor 90 éves volt...- világosan újrafogalmazta álláspontját: *az ókortudomány művelésének értelme, alphája és ómegája az egyetemes érvényűség, a világra nyitottság, a jelenidejűség, a mához szólás.*

Vagyis lett légyen szó *tudóséletrajzról*, vagy Homéroszról, az európai kultúra alapléteinek átfogó, elképesztő alaposággal, precizitással végigkísért, magyarországi befogadástörténetéről, Ritoók Zsigmond cáfolhatatlanul érvényes választ adott a kezünkbe: ókorral foglalkozni, ókortudományt művelni csakis a nagy egész, az egyetemes ókortudomány kereteibe illesztve van értelme – számomra ez a gazdag életmű legfontosabb öröksége, az örökség, amelyet nekünk, klasszika-filológusoknak mindig szem előtt kell tartanunk.

Úgy egy éve lehetett, hogy arról beszélgettünk, írnom kellene a Vígszínház *Magyar Elektra*-előadásáról. Szó került a három klasszikus *Elektra*-drámáról, a mítosz utóéletéről, itthoni Bornemisza-előadásokról, mintegy mellékesen kérdeztem valamit remek, *Arany János Philoktétész-fordításáról* (AntTan) írott, 1971-es tanulmányáról is – aztán elcsendesedett, lehunyta szemét. Azt hittem, elfáradt, pihenni akar, hát menni készültem ágya mellől. De ekkor felnézett, s azt mondta: „Megvan! A *Dragmá*-ban ott van magyarul is Borzsák nagyon alapos tanulmánya arról, hogyan jutott el Szophoklész-től Bornemiszáig az *Elektra*-mítosz. Száraz szöveg, sok adat, meg eredetileg német nyelvű előadásszöveg, a fordítás sem túl jó, de használható, olvasd el!” Na, gondoltam, ennyi 96 évesen bőven belefér, hiszen a *Dragma* jó harminc éve jelent meg, persze volt a kezemben, nem is egyszer, de hogy Borzsák Szophoklész-cikke benne lenne, az egyáltalán nem rémlett, Zsigmond nyilván téved. Aztán este, amikor hazamentem, azért csak leemeltem a polcra a kötetet, s persze ott volt Borzsák említett tanulmánya, s pontosan olyan, ahogy azt Zsigmond leírta nekem. A következő alkalommal bocsánatot is kértem tőle, hogy

ha kimondatlanul is, de kételkedtem memóriájában, ám ő csak csendesen, mintha egy kicsit szégyenkezett is volna, csak annyit mondott: „...ugyan, hiszen nemhogy az oldalszámra nem emlékszem, de még azt sem tudom, hol van a kötetben.” És ezt komolyan, őszintén, minden irónia nélkül mondta.

Számomra évtizedek óta mindenekfölött ő jelentette azt a szakmai hátteret – nem! pontosabb, ha azt mondom: *szakmai közeget* ; amelybe kutatásaimat, publikációimat el kellett helyeznem. Ez nem valamiféle hierarchia diktálta imperativus volt, hanem erkölcsi minimum, az a *furor philologicus*, amelyet kérlelhetetlen minőségérzéke, szelídségében is egyértelmű, kérlelhetetlen szakmai szigora váltott ki. Az évtizedek során a vele való folyamatos párbeszéd számomra a publikálás *conditio sine qua non*jává vált, és ez az utolsó pillanatig így volt. *Non omnis morieris - requiescas in pace!*